

Jerzy Sierociuk <https://orcid.org/0000-0001-9069-6117>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Pracownia Dialektologiczna,
ul. Fredry 10, 61–707 Poznań, e-mail: jasier@amu.edu.pl

ZE WSPÓŁCZESNYCH GWAR WIELKOPOLSKICH: OBOCZNOŚĆ TYPU *POZYWAĆ* // *NAZYWAĆ*

FROM CONTEMPORARY GREATER POLAND DIALECTS: AMBIVALENCE
OF THE TYPE *POZYWAĆ* // *NAZYWAĆ*

Słowa kluczowe: współczesne gwary, Wielkopolska, leksyka gwarowa, *pozywać*, *nazywać*, *nazwisko* ‘nazwa’

Keywords: modern dialects, Greater Poland, dialect lexis, *pozywać*, *nazywać*, *nazwisko* ‘name’

Streszczenie

W artykule podjęta została próba opisu funkcjonowania rzadkich już form gwar wielkopolskich określających nominacje – typu *nazywać* i *pozywać*. Główna uwaga koncentruje się na śledzeniu żywotności typu *pozywać*, formy notowanej już praktycznie tylko w wypowiedziach (naj)starszych mieszkańców wielkopolskich wsi. Wprowadzony do korpusu materiał terenowy opatrzony informacjami zawierającymi między innymi datę urodzenia rozmówcy oraz miejscowość jego zamieszkania pozwala śledzić żywotność analizowanych form wraz z określeniem reprezentacji pokoleniowej ich użytkowników.

Typ *pozywać* współcześnie (po roku 2000) z różną intensywnością notowany bywa jeszcze praktycznie w przeważającej części Wielkopolski, a używający go mieszkańcy wsi reprezentują pokolenie już odchodzące.

W artykule odnotowano także sporadyczne zapisy typu *nazwisko* o odmiennej od języka ogólnego semantyce ‘nazwa’.

Abstract

The article attempts to describe the functioning of the now rare forms of the Greater Poland dialects denoting nominatives – *nazywać* and *pozywać*. The main focus is on tracing the viability of the type *pozywać*, a form already noted practically in the utterances of the (most) elderly inhabitants of Greater Poland villages. The field material introduced into the corpus with information including, among other things, the interviewee’s date of birth and place of residence allows the viability of the analysed forms to be traced along with the determination of the generational representation of their users.

The type *pozywać* contemporary (after the year 2000) is still recorded with varying intensity in most parts of Greater Poland, while the inhabitants of rural areas who use it represent the generation already passing away.

Occasional records of the *nazwisko* type with semantics of ‘name’ different from the general language were also noted.

Współczesne gwary różnią się od swoich wersji wcześniejszych znacznie mniejszą częstotliwością poświadczeń ich form charakterystycznych. Dysponowanie nowymi sposobami rejestracji materiału terenowego stwarza nieosiągalne wcześniej możliwości obserwowania specyfiki funkcjonowania konkretnych elementów czy to systemu leksykalnego, czy też zjawisk z poziomu fonetyczno-morfologicznego. Należy jednak podkreślić, że istotne znaczenie ma tu podejście eksploratora do sposobu przeprowadzania badań w terenie, ponieważ bardzo często okazuje się, że badacz podczas rozmowy z mieszkańcem wsi musi przełamać specyficzną barierę komunikacyjną i stać się równorzędnym partnerem rozmowy. Odpowiedzi informatorów zazwyczaj są bowiem specyficznymi lapidarnymi, ograniczonymi do podawania najważniejszych informacji [Sierociuk, 2022; 2023a].

Analiza zjawisk gwarowych wymaga ponadto uwzględnienia specyfiki językowej tego środowiska, w którym obecnych jest wiele warstw o zróżnicowanej proveniencji genetycznej:

Zasób słownikowy wyrazów każdej gwary obejmuje po pierwsze bardzo znaczną liczbę wyrazów należących także do języka ogólnego (nawet literackiego), po wtóre zaś szereg wyrazów regionalnych, właściwych tej tylko gwarze albo, ujmując ogólniej, właściwych części tylko obszaru języka polskiego [Olesińska, 1956, s. 291].

Podjmując problematykę badawczą dotyczącą sposobu językowego porozumiewania się mieszkańców wsi, musimy mieć na uwadze, że tradycyjnie jest to środowisko oralne, a więc podstawowe informacje językowe i kulturowe przekazywane są ustnie. Uwarunkowanie zasobu językowego członków tego środowiska w znacznym stopniu determinowane jest przynależnością pokoleniową. Tym aspektem gwara bardzo wyraźnie przeciwstawia się strukturze języka ogólnego, gdzie zasób elementów codziennej komunikacji może być wzbogacany jednostkami epok minionych. Gwara to mowa środowiska oralnego [Ong, 1992; Серочук/Seročuk, 2021].

Opis funkcjonowania konkretnej gwary – zwłaszcza jeżeli mamy na myśli jej stan współczesny – musi respektować zasady analizy synchronicznej, należy więc uwzględnić datę rejestracji materiału terenowego. W środowisku gwarowym, oralnym mamy bowiem do czynienia z bardzo ograniczonymi ramami historycznymi. Współcześnie prowadzone eksploracje potwierdzają jednoznacznie obecność triady społecznej: JA – RODZICE – DZIADKOWIE. Triada ta znajduje potwierdzenie przy zestawianiu materiału pozyskiwanego w terenie. Z kolei najgłębsza pamięć kulturowa (językowa) informatorów sięga pokolenia dziadków [Серочук/Seročuk, 2021].

Odrębnym problemem jest przestrzeganie jednorodności środowiskowej uwzględnianego w analizach materiału. Najogólniej rzecz biorąc, chodzi o to, żeby nie „wzbogacać” poświadczeń gwarowych zasobem języka ogólnego. Jest

to szczególnie istotne przy charakterystyce systemu słowotwórczego, ponieważ w procesie rozpatrywania specyfiki słowotwórstwa gwarowego należy dopuszczać jedynie poświadczenia z tej samej gwary [Sierociuk, 2023b].

Zdecydowana część materiału wykorzystywanego przy charakterystyce konkretnych gwar była zazwyczaj pozyskiwana poprzez odpytywanie specjalnych kwestionariuszy. Nie zawsze jednak metoda ta może być zastosowana. O wiele dokładniejszy obraz uzyskujemy, analizując żywotność form pojawiających się podczas dłuższej, swobodnej wypowiedzi respondenta, przez co unikamy nawiązywania do elementów stanowiących treść zadawanego pytania. Współcześnie mamy możliwość rejestrowania fonograficznego stosunkowo długich rozmów, co jednocześnie skutkuje tym, że w dalszych partiach rozmowy respondent przestaje kontrolować swoją wypowiedź, konwersacja staje się bardziej naturalna niż na początku nagrania.

W niniejszym artykule uwaga skoncentrowana będzie na oglądzie żywotności elementów leksykalnych określających proces nominacji przez użytkowników współczesnych gwar wielkopolskich – na znacznym obszarze dominacji tych gwar notowana jest między innymi opozycyjna para typu *pozywać* //¹ *nazywać*.

Podstawa materiałowa prezentowanych analiz pozyskiwana była w latach 2000–2024 – zarówno w trakcie eksploracji dla potrzeb leksykograficznych², jak i w ramach ćwiczeń terenowych uczestników seminariów językoznawczych odbywających zajęcia z dialektologii. Rejestracje dla potrzeb słowników przynoszą od kilkunastu do kilkudziesięciu godzin nagrań przeprowadzanych na ograniczonym terenie badawczym, nagrania studenckie to z kolei praktycznie 90 minut (lub więcej) rozmowy przeprowadzanej na podstawie zawierającego około 300 pytań specjalnego kwestionariusza. Uzupełnieniem tak zestawionej bazy – wykorzystywanej w badaniach ewolucji gwar – są publikowane głównie przez prof. Zenona Sobierajskiego utrwalone przez niego w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku teksty gwarowe z zachodniej [Sobierajski, 1985], północnej [Sobierajski, 1990] i środkowej [Sobierajski, 1995] Wielkopolski.

Zgromadzony w powyższy sposób materiał został odpowiednio przetranskrybowany i wprowadzony do zawierających wyłącznie fragmenty wypowiedzi respondentów konkretnych korpusów elektronicznych, gdzie każde poświadczenie opatrzone jest serią informacji niezbędnych w dalszych analizach. Są to między innymi: rok urodzenia informatora, jego inicjały, miejscowość zamieszkania oraz stosunkowo obszerny kontekst użycia wyodrębnionego wyrazu tekstowego.

Wyekscerpowane dla potrzeb niniejszego artykułu poświadczenia terenowej żywotności interesujących nas form pochodzą między innymi z korpusów

1 Stosowany tu znak // oznacza jednoznacznie: „występujący obok”; tak więc zapis „*pozywać* // *nazywać*” należy czytać „*pozywać* występujące obok *nazywać*”.

2 Chodzi tu o pozyskiwanie podstawy materiałowej dla słowników serii „Wielkopolskie Słowniki Regionalne” przygotowywanych w Pracowni Dialektologicznej UAM.

sporządzonych dla potrzeb badawczych Pracowni Dialektologicznej UAM. Materiał porównawczy pozyskiwany około pół wieku wcześniej z publikacji Z. Sobierajskiego zawiera:

- 1) 62 711 słowoform z Wielkopolski zachodniej [Sobierajski, 1985],
- 2) 59 170 słowoform z Wielkopolski północnej [Sobierajski, 1990],
- 3) 34 427 słowoform z Wielkopolski środkowej [Sobierajski, 1995].

Podstawą czynionych obserwacji są poświadczenia notowane po roku 2000, wśród których odrębnie zestawiane były między innymi korpusy gwar:

- 1) Bytnia, gm. Kaźmierz, pow. Szamotuły – 74 350 słowoform,
- 2) Tuliszkowa, gm. Tuliszków, pow. Turek – 47 100 słowoform,
- 3) Dąbrówki Wlkp., gm. Zbąszynek, pow. Świebodzin – 150 000 słowoform (w aktualnym korpusie),
- 4) Bukówca Górnego, gm. Włoszakowice, pow. Leszno – 600 000 słowoform³.

Powyższą podstawę materiałową uzupełniają poświadczenia notowane zasadniczo od pojedynczych osób w licznych miejscowościach Wielkopolski, prowadzone w ramach sygnalizowanych wyżej eksploracji terenowych. Przypominę tu tylko, że zasadniczo obejmowały one od 1,5 (w przypadku studentów) do 2,5 (w przypadku członków Pracowni Dialektologicznej UAM) godziny rozmów. Wszystkie poświadczenia przywoływane w niniejszym opracowaniu opatrywane są dokładną informacją lokalizującą geograficznie oraz wskazującą na przynależność pokoleniową respondenta, wyrażoną rokiem jego urodzenia, a także na płeć informatora.

Nominacja w gwarach wielkopolskich przejawia się wykorzystywaniem wyrażen zawierających: *mówić / gadać, nazwać / nazywać* oraz *pozwać / pozywać*. Mówiąc o specyfice gwarowej, należy wskazać tu zwłaszcza dwa typy: *pozwać / pozywać* oraz różniący się semantyką od polszczyzny ogólnej typ *nazwisko* 'nazwa', przy czym ten drugi notowany jest stosunkowo rzadko.

Przegląd zawartości korpusów jednoznacznie wskazuje, że najczęściej używana jest para *nazwać / nazywać*:

to jez brytfanna ... to jez podużykowato ... nie ... i co powiedzieć ... jak to ... co to nazwać ... nie wiem ... to taki ... b"o jo wiym jak to sie nazywo ... na tyn gornek ...
(Bytyń, gm. Kaźmierz, pow. Szamotuły, inf. k, ur. 1941 r.)

A: *a śrutowanie to ... to tutej u naz na śpikrzu śrutujó^m dlo iwyntorza ...*

B: *to sie nazywa śrutowanie ...*

3 W korpusie uwzględniono także przechowywane w archiwum Pracowni Dialektologicznej UAM stosunkowo niewielkie nagranie dokonane w roku 1964 przez prof. Henryka Nowaka.

A: *śrut sie nazywa ... zboże ... znaczy sie ... zboże czy żyto czy co ... to jes pokreⁿcó-
ne ... poczaskane na śrut taki ... grube ... no ... i to daje sie stworóm ... żeby upaź gó
albo tegó ...*

(Krerowo, gm. Kleszczewo, pow. Poznań; inf. A – m, ur. 1907 r., inf. B – m, ur. 1941 r.)

A spadek po ojcu?

*na to-ś mówio^m ... czy to ... była jakieś ... darowizna ... to jes po matce ... albo ojcowi-
zna ... albo jak ... u nas ... bo jag by nazwać? ... dorobek to nie ... albo to darowanie ja-
kiegoś majoⁿtku ... jagby było ... to że sie dorobił ... dorobek po ojcu ... tyż można ...*

(Stara Ruda, gm. Wierzbinek, pow. Konin; inf. k, ur. 1917 r.)

to só^m takie ... pozywają^m biczycha ... ale jak sie nazywo to nie wjim ...

(Nowa Wieś, gm. i pow. Słupca, inf. m, ur. 1934 r.)

Tak samo często notowane jest verbum *mówić* z różnymi formami pochodnymi; starsze pokolenie wymiennie używa *gadać* (rzadko już notowane):

Największy pokój w domu.

kiedyś tam na te pokoje to mówili gościnne ...

A pokoik obok pokoju dużego.

ten mały pokoik ...

A alkierz?

to było jakoś ... ja tam wim? ... to już gadali ...

(Stara Ruda, gm. Wierzbinek, pow. Konin; inf. k, ur. 1917 r.)

A: *bydzirz w dómu ... i wyjdzirz na dwór ... to ubirorz jakiś kabod na wirzk ... jakoś kurt-
ke ... coś ... i to na to mówili jaka ... jakiś ... gruby ... kurtka ... no ... gruby ubiór ...*

B: *jaka mówili albo ...*

A: *no ... kurtka ... przedtym jaka ...*

(Nowe Tłoki, gm. i pow. Wolsztyn, inf. A – m, ur. 1938 r., B – k, ur. 1941 r.)

Narzędzie, które służy do obsypywania ziemniaków na wiosnę.

obsypnig mówio^m ... a radło kiedyś ... kiedyś sie mówiło radło ...

(Łowęcín, gm. Swarzędz, pow. Poznań, inf. m, ur. 1926 r.)

Jak mówią na twarz kota?

leb ...

Ale to z przodu.

pysk ... nó tyż tag mówio^m ... tak ... tak ... pyszczek ... albo pysk ...

(Lusówko, gm. Tarnowo Podgórne, pow. Poznań, inf. k, ur. 1926 r.)

chrześnica ... bo my teraz mówimy chrześniaczka ... a przód mówili chrześnica ...;
(Nowy Świat, gm. Tuliszków, pow. Turek, inf. k, ur. 1932 r.)

Stosunkowo rzadko, ale globalnie dokumentowane na znacznym obszarze Wielkopolski pojawia się *nazwisko* w znaczeniu 'nazwa'. Z racji niewielkiej liczby poświadczeń przywołuję tu wszystkie notaty:

ta ... córa ... to ona sie tu wcióż liczy ... bo ona jes kaliko^m ... nie ... to ona wszystkie ziola zna ... po nazwisku ... ale jo nie wim ... jo padom ... mie chodźmy trucizny dali to jo by zjadła bo by nie wiedziaa co to jes ...

(Bukowiec Górny, gm. Włoszakowice, pow. Leszno, inf. k, ur. 1886 r.)

nie znam ... co pamiⁿtom co to mócili ... to to ... każdy dlo siebie młóciul ... na chlyb żyto ...

Nie było nazwy?

nazwiska tam nie buło ...

(Bukowiec Górny, gm. Włoszakowice, pow. Leszno, inf. k, ur. 1920 r.)

mówili dawnij chałupa ... dzisiaj so^m bloki ... dawni mówili chałupy ...

Ten, kto mieszka na wsi.

no to już ni ma nazwiska ... to wszysko ludzie ...

(Kuszewo, gm. Skoki, pow. Wągrowiec, inf. k, ur. 1919 r.)

sie mówiło skot ... a tyn co pas to buł skotarz ... tag że skotarz to sie jeszcze u nos przy dużych stadach bydła dzie jeszcze nazwisko buło skotarz ... na majoⁿtku to przed wojnoⁿ skotarz od bydła ...

pokrzywa i ... na to sie mó^{wi} że ... jak rzodkiewka ... nie ... ino ... takie ... podobno no co do tych ... do tegó nazwiska ... takie ty dzikie pokrzywy jak to "yne sie na to mó^{wi} ...

(Bytyń, gm. Kaźmierz, pow. Szamotuły, inf. k, ur. 1941 r.)

Wszystkie zboża siane na wiosnę.

wszystkie só^m do tej ... bo to i ... jagby tam nazwać ... no ... ale to osobne nazwiska ma-jó^m tyż ...

(Bytyń, gm. Kaźmierz pow. Szamotuły, inf. k, ur. 1941 r.)

Mężczyzna, który jest skąpy?

B: sko^mpiec ... chytrus ...

A: nyrus (!) to takie pospolite nazwisko ... ale mówio^m tyż ... tyn jez ale nyrol (!) ...

B: dużo sie mówi ...

A: *mówi ... mówi sie dużo ...*

(Krerowo, gm. Kleszczewo, pow. Poznań, inf. A – m, ur. 1907 r., inf. B – m, ur. 1941 r.)

maliniak? ... myślałem że coś inego ... to nie to co ja mówiłem ... nie ... maliniak to jest ... jakies (!) nazwisko przedmiotu czy czegoś ... maliniak może być ... maliniak to nazwisko też może być ...

(Tuliszków, gm. Tuliszków, pow. Turek, inf. m, ur. 1925 r.)

był taki rzemiń ... ale jak to się nazywało ... taki rzemiń to był ... miał tam jakież wiozadło ... jakieś to było ... swoje nazwisko miało ... ale ja nie pamiętam jak to się nazywało ...

(Tuliszków, gm. Tuliszków, pow. Turek, inf. k, ur. 1948 r.)

A skąd się wzięła nazwa?

a tego to nie wiem ... a tego to nie wiem ... siara ... no siara ... siara ... z czego to? ... nie wiem ... od czego to ... jakim tam nazwiska ... siara ... no nie wiem ...

(Czechel, gm. Gołuchów, pow. Pleszew, inf. k, ur. 1952 r.)

Krowa, która dawała dużo mleka.

no to jest dobra dójka ... dobra dójka ... a może jeszcze jakież inne nazwisko miała? nie wiem ... dobra dójka ...

(Czechel, gm. Gołuchów, pow. Pleszew, inf. k, ur. 1952 r.)

Kobieta, która sadi kartofle.

dawni to nazwisko takie nie było ... nie ... bo ja wiem? ...

(Grodzisko, gm. Osieczna, pow. Leszno, inf. k, ur. 1921 r.)

Oboczność typu *pozwąć* : *pozywać* sugerować może ewolucję językową gwar, typ *pozywali* można bowiem traktować jako informację dotyczącą przeszłości (zob. wcześniej *passus* o triadzie pokoleniowej środowiska oralnego):

Tu, w Bieganowie ktoś miał pszczoły ...

tak ... nasz (!) ojciec to ... to pszczelarz tag by było ... nie ... czyli było pozwane ... pszczelarz ... tak ...

(Bieganowo, gm. Kołaczkowo, pow. Września, inf. k, ur. 1931 r.)

Żona szewca.

to jag by to powiedzieć ... żona szewca ... jaby to jóm ... pozwąć ... szewciorka ... tag ludzie przezywali ... tag zaś w tym skrócyńiu to mówili ... nie ...

(Bieganowo, gm. Kołaczkowo, pow. Września, inf. k, ur. 1931 r.)

Jak dawniej przebiegały żniwa?

dawniej? ... "o Jezu kochany! ... to co ja pamieⁿtom ... to snopowioⁿzalka ... była maszyna z takimi dugimi ... śmigłami jakbym to pozwała ... kosiuła ... najpierw czeba było zboże obsiec koso^m ... kobity musiały to zboże pozbierać ...

(Ludwinowo, gm. Pępowo, pow. Gostyń, inf. k, ur. 1955 r.)

Mały kąt.

no jak to pozwać? (!) ...

Ten, kto jest głuchy.

no głuchy ... bo jaki jez jag głuchy? ... jag inacy (!) go nazwiesz? ...

(Gaj, gm. i pow. Gostyń, inf. k, ur. 1927 r.)

Żywotność leksemu *pozwać* wydaje się bardzo ograniczona, o czym świadczą nieliczne jego notowania. Na tym tle wyróżnia się zarejestrowana rozmowa z dwoma siostrami (użyto 5498 słowoform), mieszkankami Bieganowa, podczas której jedna z nich (ur. w 1931 r.) 10 razy użyła typu *pozwać* oraz 11 razy typu *pozywać*. Na tle innych rzadkich poświadczeń jest to idiolekt wyjątkowy. Po części sytuacja ta nie jest zaskoczeniem, gdyż *pozwać* rejestrowane było zazwyczaj w wypowiedziach przedstawicieli (naj)starszego pokolenia – zob. poniższe przykłady (Krero-wo, gm. Kleszczewo, pow. Poznań, inf. m, ur. 1907 r.):

Jak się nazywa tłuczek w masielnicy ...

no ... jak to pozwać ... cholewa ... tuczek ... pani ... tuczeg do robinia masła ... no ... może być ...

A mały ząb?

nie wim jak to pozwać ... mały zó^mb ... abo ... tyn mo ale ładne zy^mby ... ale to by nie pasowało ...

Pan powiedział krzywdziciel?

tak ... krzywdziciel ... można tak pozwać ...

Wprowadzenie do korpusu pełnego zestawu pozyskanego podczas danej eksploatacji materiału gwarowego pozwala jednocześnie śledzić stopień żywotności poszczególnych jednostek tekstowych. Jako przykłady przytoczę tu wyciągi z trzech różnej pojemności (liczba słowoform podana w nawiasach) korpusów reprezentujących gwary przynoszące zróżnicowany obraz relacji między interesującymi tu nas leksemami:

- 1) Bytyń (74 350) – w wypowiedziach trzech osób formy typu *nazwa*, *pozwać*, *pozywać* i od nich pochodne pojawiły się 137 razy, z czego:

- *nazwa* – 25 razy,
 - *nazwać* – 4 razy,
 - *nazwisko* ‘nazwa’ – raz,
 - *nazywać* – 87 razy,
 - *pozwać* – 3 razy,
 - *pozywać* – 17 razy;
- 2) Dąbrówka Wlkp. (150 000) – 101 razy:
- *nazwa* – 14 razy,
 - *nazwać* – 21 razy,
 - *nazywać* – 66 razy;
- 3) Bukówiec Górny (600 000) – 1028 razy:
- *nazwa* – 248 razy,
 - *nazwisko* ‘nazwa’ – 2 razy,
 - *nazywać* – 679 razy,
 - *pozwać* – 7 razy,
 - *pozywać* – 92 razy.

W zestawieniu powyższym szczególną właściwość sygnalizują poświadczenia z Dąbrówki Wlkp., gdzie brak użycia typu *pozwać* / *pozywać* we współczesnych rejestracjach. Podobny obraz wyłania się także z dokumentacji z innych punktów badawczych. Nie przyniosły potwierdzenia żywotności tego typu (także typu *nazwisko* ‘nazwa’) rozmowy z mieszkańcami między innymi miejscowości:

- 1) Żerków, gm. Żerków, pow. Jarocin – mimo odrębnego odpytania kwestionariusza z dwoma różnymi osobami,
- 2) Bierzglinek, gm. i pow. Września,
- 3) Powiercie, gm. i pow. Koło,
- 4) Goraniec, gm. Czarniejewo, pow. Gniezno,
- 5) Graby, gm. Czarniejewo, pow. Gniezno,
- 6) Waliszewo, gm. Kłecko, pow. Gniezno,
- 7) Koszuty, gm. Słupca, pow. Słupca;
- 8) Tuliszków, gm. Tuliszków, pow. Turek,
- 9) Grzebienisko, gm. Duszniki, pow. Szamotuły,
- 10) Czekanów, gm. i pow. Ostrów Wlkp.

Zestaw powyższy wymaga kilku słów wyjaśnienia, są tu bowiem także miejscowości, w których pozyskiwano materiał dla potrzeb leksykograficznych⁴ bądź też rejestrowana była gwarą przynosząca potwierdzenie żywotności (wprawdzie rzadkiej) typu *nazwisko* ‘nazwa’ (zob. wyżej materiał z Tuliszkowa).

⁴ Były to materiały do *Słownika języka mieszkańców okolic Czarniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie* [Kobus, Stępień, 2018].

W zestawieniu materiałów korpusowych zaskakuje też brak poświadczeń interesujących nas określeń w gwarach okolic Konina i Koła, które były swego czasu prezentowane leksykograficznie w pracach magisterskich pisanych na moim seminarium. Tu szczególną charakterystykę wykazują:

- 1) Stara Ruda, gm. Wierzbinek, pow. Konin (inf. k, ur. 1917 r.),
- 2) Nowy Świat, gm. Tuliszków, pow. Turek (inf. k, ur. 1932 r.),
- 3) Krępa, gm. Tuliszków, pow. Turek (inf. k, ur. 1959 r.).

W obszernej dokumentacji leksykograficznej tych gwar tylko raz odnotowana była wypowiedź typu:

To, co oddziela ołtarz od reszty kościoła, to jak się kiedyś nazywało?

mój dziadek to mówił kratka ... no to takie było z drzewa coż i to pozywał kratka ... tam był jeszcze taki schowek i tam siadał ... i on siadał zawsze ko kratki ... przed ołtarzym ko kratki ...

(Nowy Świat, gm. Tuliszków, pow. Turek, inf. k, ur. 1932 r.)

Niektóre z przywołanych wyżej miejscowości z poświadczonym brakiem potwierdzenia omawianych tu form zaskakują wobec stosunkowo licznych notowań w gwarach miejscowości niedaleko położonych. W naszym wypadku dotyczy to zwłaszcza okolic Słupcy, Gniezna i Konina. Zaskakuje też praktyczne preferowanie jednolitego typu *pozywać*:

Która część stogu to była baba?

A: *a tam ... baba to była ta ...*

B: *w środek ... baba ...*

A: *środek ... pozywali tak ... idź na babe ... bo wiedziol jag robić ... tyn co ... widzisz pan ... stóg stawioł ... nie ... to ón soe stowioł ... i sie cofoł do tylu ... ta-ag by tu ... a ta ... przeważnie tako starszo ta kobita co już sie "orientowała ... to pozywali idź na babe ... tak ... ona stała na środku ... i ció"gła to^m warstwe do góry ... do środka stogu ... jak tu jes tyn środek stogu ... to ona sie od połowy ... ona wasztowała ... i to^m babe cio"gła ... żeby nie był stóg tag równo stowiany tyko tak ... i pozywali te babe ...*

(Adamów, gm. Golina, pow. Konin, inf. A – m, ur. 1928 r., inf. B – k, ur. 1928 r.)

A były też takie widły do pyrek ...

A: *a! ... to tam pozywali gable ...*

B: *te rymusy (!) ...*

A: *rymusy ... zależy gdzie ... grymasy pozywali ... grymasy ... grymasy ... grymas to jes taki ... co tam ... mały chuligan ... nie ... jak już ktoś ... ty grymasie! ... pozywali ... grymasy mówili ... ale to pozywali gable ... i do dzisiaj (!) tu u nos so^m używane jako*

gable ... czy do kartofli ... czy do ziemniaków ... to tam jes jedynaście przyważnie tych ... tych ze^mbów ...

(Adamów, gm. Golina, pow. Konin, inf. A – m, ur. 1928 r., inf. B – k, ur. 1928 r.)

drzazga to jest ... przeważnie z drzewa ... które nie jes ścioⁿgnieⁿta żywica ... i te drzazgi jak sie potnie ... ona bardzo sie ładnie pali ... to pozywamy drzazgi ...

(Nowa Wieś, gm. i pow. Słupca, inf. m, ur. 1939 r.)

só^m te muchomory ... mowjió^m sromotniki pozywajo^m ... i szatany jakieś tyż ...

(Nowa Wieś, gm. i pow. Słupca, inf. m, ur. 1939 r.)

to só^m te ... pozywajo^m u nas muchomory ... albo psie ...

(Nowa Wieś, gm. i pow. Słupca, inf. m, ur. 1934 r.)

nie był dzień dla panny żeby kawaler w pioⁿtki przychodził ... bo w pioⁿtek jak kawaler przyszedł to go pozywali zajscuchym ...

(Rychwał, gm. Rychwał, pow. Konin, inf. k, ur. 1926 r.)

W innych rejonach formy te wprowadzić też były notowane, lecz znacznie rzadziej. Podobnie sporadycznie pojawiają się w tekstach Z. Sobierajskiego:

Jakoś inaczej się mówiło na sztygi?

sztygi ... myndle mówili ... to sie wioⁿzało tym ... słomó^m ... tym zbożem sie wioⁿzało ... nie ... powrzóⁿśla sie takie pozywało ... sie mówiło powrzóⁿśla ... nie ... i ten ... i tym sie wioⁿzało i zaś sie stawiało te sztygi ...

(Kopanina, gm. Damasławek, pow. Wągrowiec, inf. k, ur. 1940 r.)

przydó^m w niedzieleⁱ i tag dalej i tam ... zrobió^m troche boluⁱ i wypitku troche, jak to pozywajo^m, i ... i to tam zaś zaro dadzó^m na zapowiedzie. Nó to só^m zoryⁿczyny.

(Bnin koło Kurnika, pow. Poznań, inf. m, ur. 1877 r.; Sobierajski, 1995, s. 206–207)

Przywołanie pojedynczych nagrań wraz z informacją o roku urodzenia rozmówcy nie daje pełnego obrazu zróżnicowania żywotności interesujących nas leksemów. Te sporadyczne poświadczenia pochodzą bowiem od informatorów urodzonych około 1940 roku. Zagęszczenie poświadczeń obserwujemy przede wszystkim w wypowiedziach rozmówców urodzonych przed rokiem 1930. Jest też oczywiście, że obserwacje tego typu możliwe są do czynienia na korpusach zawierających materiał pozyskiwany od wielu użytkowników jednej, konkretnej gwary. Jako przykład może posłużyć materiał z Bukówca Górnego, gdzie określenia typu *na-zywać / pozywać* – ze znaczną różnicą frekwencji (zob. wyżej) – notowane były

w wypowiedziach 47 osób urodzonych w latach 1886–1958, a typ *pozywać* pojawiał się w relacjach respondentów pokolenia lat 1920–1923.

Te ostatnie dane pozwalają formułować wnioski dotyczące ewolucji gwar, ich stanu w niedalekiej przyszłości. W dającym się określić czasie przywoływane tu leksemy zapewne w gwarach wielkopolskich już nie będą notowane. Jest to wyrażenie warunkowane wymianą pokoleniową.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

inf. – informator

gm. – gmina

k – kobieta

m – mężczyzna

pow. – powiat

ur. – urodzony

BIBLIOGRAFIA

- KOBUS Justyna, STĘPIEŃ Magdalena, red., 2018, *Słownik języka mieszkańców okolic Czarniejewa Praca na roli i w gospodarstwie*, Poznań, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.
- OLESIŃSKA Helena, 1956, *Kilka uwag o wzajemnych stosunkach ilościowych w słownictwie gwar polskich*, „Język Polski”, R. XXXVI, z. 4, s. 289–299.
- ONG Walter J., 1992, *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- SIEROCIUK Jerzy, 2022, *Siara w kulinarnej kulturze wsi Z terenowej eksploracji materiału leksykograficznego*, „Gwary Dziś”, t. 15, s. 183–198, <https://doi.org/10.14746/gd.2022.15.18>
- SIEROCIUK Jerzy, 2023a, *Oralność gwar i ich leksyka*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 7–19, <https://doi.org/10.33896/PolJ.2023.2.1>
- SIEROCIUK Jerzy, 2023b, *Specyfika słotwórstwa gwarowego – uwagi nie tylko metodologiczne*, „Южнословенски филолог” / „Južnoslovenski filolog”, књ. / knj. 79(1), s. 9–27, <https://doi.org/10.2298/JF12301009S>
- SOBIEJAJSKI Zenon, 1985, *Teksty gwarowe z zachodniej Wielkopolski*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.

SOBIERAJSKI Zenon, 1990, *Teksty gwarowe z północnej Wielkopolski*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.

SOBIERAJSKI Zenon, 1995, *Teksty gwarowe ze środkowej Wielkopolski*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.

СЕРОЧУК Ежи, 2021, *Говор – речь устного сообщества*, в: А.Ф. Журавлев (отв. ред. серии), М.М. Алексеева, М.Н. Толстая (отв. ред. выпуска), *Исследования по славянской диалектологии. Выпуск 23. Памяти Людмилы Эдуардовны Калнынь*, Ин-т славяноведения РАН, Москва, с. 37–52, <https://doi.org/10.31168/2618-8589.2021.23.03> / SEROČUK Eži, *Govor – řeč' ustnogo soobšestva*, v: A.F. Žuravlev (otv. red. serii), M.M. Alekseeva, M.N. Tolstaâ (otv. red. vypuska), *Issledovaniâ po slavânskoj dialektologii. Vypusk 23. Pamâti Lûdmily Ėduardovny Kalnyn'*, In-t slavânovedeniâ RAN, Moskva, s. 37–52, <https://doi.org/10.31168/2618-8589.2021.23.03>

